

Sima İSMAYILOVA
müəllim

ƏDƏBİ BIBLIOQRAFİK MƏNBƏLƏR ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞIN BIBLIOQRAFİK İNFORMASIYA TƏMİNATINDA MÜHÜM VASİTƏ KİMİ

XX əsr Azərbaycanın elmi mədəniyyət və iqtisadiyyatının bütün sahələrində olduğu kimi, ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının inkişaf edib formalaşmasında da keyfiyyətə yeni mərhələ olmuşdur. Bu mərhələ ilk növbədə Azərbaycanda ədəbi prosesin canlanması, yeni ruhlu və məzmunlu ədəbi əsərlərin yaranması və inkişafı kimi xarakterizə edilə bilər. Lakin klassik ədəbi-bədii qaynaqları dərinlən bilmədən bu günə səsleşən əsərlər yaratmaq mümkün deyil.

Xalqımızın ədəbi-bədii fikrinin inkişafında, ədəbiyyat tariximizin tədqiq edilib öyrənilməsində təzkirələrin çox böyük rolu olmuşdur. Təzkirəçilik Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının söykəndiyi və bəhrələndiyi ən mühüm sahələrdən biridir. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycanda milli bibliografiyanın tədqiqatçıları təzkirələri Azərbaycan ədəbi bibliografiyasının «ilk qaynaqları» adlandırmışlar.

Təzkirəçilik ənənələrinin ən yaxşı keyfiyyətlərindən bəhrələnən Azərbaycan təzkirəçiləri hələ orta əsrlərdən bu bənzərsiz sənət nümunələrini yaratmışlar. Əgər XVII-XVIII əsrlərin cəmi 3 təzkirəçisi bizə məlumdursa, XIX əsrdə onların sayı 9 nəfərə çatır (4). Azərbaycanın təzkirəçi sənətkarlarından A.A.Bakıxanovu, Həsənəli xan Qaradağını, Əli şah Təbrizini, Rzaqulu xan Hidayəti, Bəhmənmirzə Qacar Əbdüssəməd Bəhadövləni, S.Ə.Şirvanini və başqalarını göstərmək olar. Maraqlıdır ki, onlardan cəmi dörd nəfəri Cənubi Azərbaycanda, qalanları Şimali Azərbaycanda təzkirəçilik fəaliyyəti göstərmişlər.

Azərbaycan təzkirə sənətinin gözəl nümunələrinə misal olaraq Mir Möhsün Nəvvabın «Təzkirəyi-Nəvvab» və Məhəmmədəğa Mütəhəddzadənin «Riyazül-əşiqin» əsərlərini göstərmək olar. M.M.Nəvvabın «Təzkirəyi-Nəvvab» (6) əsərində yüze qədər

Qarabağ şairi haqqında məlumat verilir, poetik irslərindən nümunələr gətirilir. Təzkirə müqəddimə və iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə mərhum şairlərdən 35 nəfəri, ikinci hissədə isə M.M.Nəvvabın müasirləri olan, şəxsən tanıdığı, yaxud məktubla əlaqə saxladığı 56 şair haqqında bibliografik məlumat və əsərlərindən nümunələr təqdim edilir. Təzkirələrin maraqlı, diqqətəlayiq cəhətləri çoxdur. Məsələn, bir çox şerlərin nə münasibətlə yazılmasının izahı, o dövrün ədəbi prosesini izləmək, şairlərin həyat və yaradıcılığını ətraflı öyrənmək baxımından olduqca dəyərlidir. Təzkirə əsasən XIX əsr Qarabağ şairlərini əhatə edir. Təzkirədə toplanmış məlumatlar Qarabağ ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir. Təzkirədə M.M.Nəvvab ancaq Azərbaycan şairlərini tam əhatə etmək məqsədini qarşıya qoymuşdur. Bu da M.M.Nəvvabda milli vətənpərvərlik hissənin güclü olması ilə və Azərbaycan şairlərinin əsərlərinin tədris və təbliğ edilmək məqsədini qarşıya qoyması ilə bağlıdır.

Məhəmmədəğa Müctəhidzadənin «Riyazül-əşiqin» (7) təzkirəsi isə XIX əsr Azərbaycan ədəbi mühitini, onun inkişaf rəngarəngliyini öyrənmək baxımından ilk mənbə kimi olduqca maraqlı bir əsərdir. Təzkirə iki hissədə yazılmışdır. Birinci hissədə təzkirə yazılarkən dünyasını dəyişmiş şairlər haqqında, ikinci hissədə isə müəllifin müasiri və həyatda olan ədiblər haqqında məlumatlar, onların əsərlərindən nümunələr verilmişdir.

Ədəbiyyatşünaslıq zəngin və çoxsahəli bir elm sahəsidir. Onun ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı təbii olaraq həmin sahəyə dair informasiya tələbatının yaranmasına səbəb olmuşdur. Çoxsaylı oxucuların tələbatını qismən də olsa ödəmək vəzifəsini qarşısına qoyan «Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı (1920-1975-ci illər)» (2) adlı bibliografik vəsait Azərbaycan ədəbiyyatının nailiyyətlərini qeydə almaq sahəsində ilk təşəbbüsdür.

Ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələrinə, o cümlədən ədəbi əlaqələrə, ayrı-ayrı şair və yazıçılara həsr edilmiş bibliografik göstəricilər, cari bibliografik informasiya mənbələri müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin tədqiqatçıların, o cümlədən mütəxəssis oxucuların tələbatını ödəmirdi. Məhz bu boşluğu doldurmaq və çoxsaylı oxucuların tələbatını ödəmək baxımından «Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı (1920-1975-ci illər)» adlı bibliografik vəsait olduqca qiymətli mənbədir. Göstəricidə Azərbaycan dilində 20 minə yaxın mənbənin bibliografik təsviri verilmişdir. Ədəbiyyat əhatəliyi üçün əsas götürülən

əlamətə görə universal xarakterə malik olan vəsait bibliografik mənbələrdən ibarətdir. Göstəricidə müəlliflərin, daxilində isə həmin müəllifin əsərlərinin əlifba prinsipinə riayət olunmuşdur.

Bibliografik göstəricidə diqqətə cəlb edən cəhətlərdən biri də müdafiə edilmiş namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının bibliografik təsvirinin verilməsidir. Vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə «Adlar göstəricisi» adlı köməkçi aparat da tərtib olunmuşdur.

«Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı (1920-1975-ci illər)» adlı bibliografik vəsait Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığına həsr edilmiş retrospektiv xarakterli toplu halında ilk zəngin bibliografik informasiya mənbəyidir.

Ədəbi bibliografik nəşrlərin tərkibindən danışarkən, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafında mühüm xidmətləri olmuş şair və yazıçılara həsr edilmiş şəxsi bibliografik göstəricilərin yerini və rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Bu sahədə Respublika Milli EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyəti xüsusilə diqqətə cəlb edir. Belə ki, Mərkəzi Elmi Kitabxana 1964-cü ildən «Azərbaycan elm və mədəniyyət xadimləri» seriyasından görkəmli elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə həsr olunmuş çox saylı şəxsi bibliografik göstəricilər hazırlayıb nəşr etdirir.

Şəxsi bibliografik göstəricilərin yaradılması prosesində bibliografiyalaşdırma obyektini kimi haqqında bəhs olunan şəxsin qələmindən çıxan bütün əsərləri, həmçinin tərcümələri və onun haqqında olan ədəbiyyat götürülür. Bū cür bibliografik vəsaitlərin ədəbiyyat əhatəliyi yalnız o şəxslə əlaqədar olur.

Şəxsi bibliografik vəsaitlər sistemi bütövlükdə geniş bibliografik informasiya potensialına malik olur və bu sistemə daxil olan sahə üzrə ədəbiyyatın bibliografik axtarışında mühüm rol oynayır.

«Akademik Kamal Talibzadə» (5) adlı bibliografik göstərici və xalq şairi Bextiyar Vahabzadə (3) haqqında bibliografik göstərici bu qəbildəndir.

Müasir Azərbaycan ədəbi tənqid məktəbinin əsasını qoyan akademik Kamal Talibzadəyə həsr edilmiş bibliografik göstəricidə 55 ildən artıq bir müddətdə elmi yaradıcılıqla məşğul olmuş alimin həyat və yaradıcılığına aid materiallar toplanmışdır.

Bibliografik vəsaiti tərtib edərkən filologiya elmləri namizədi Əmin Əfəndiyev bir neçə il axtarış aparmış, akademiklərin həyat və fəaliyyətini, onun haqqında yazılmış və deyilmiş fikirləri ətraflı öyrənmiş, habelə alimin şəxsi arxivindən istifadə etməklə sanballı bir

vəsait hazırlamışdır. Biblioqrafik göstəricidə materiallar xronoloji qaydada, Azərbaycan və rus dillərində qruplaşdırılmışdır.

Vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq və vaxt itkisini aradan qaldırmaq məqsədilə «Əsərlərinin əlifba göstəricisi» və «Haqqında yazmış müəlliflərin əlifba göstəricisi» kimi köməkçi aparat da verilmişdir.

«Bəxtiyar Vahabzadə» adlı biblioqrafik göstərici üç hissədən ibarətdir. Birinci hissədə Həydər Əliyevin və Süleyman Dəmirəlin təbrikinin mətni, «Şair haqqında düşüncələr» adlı məqalə, şairin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri, görkəmli ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinin B. Vahabzadə haqqında fikirləri verilir.

İkinci hissədə isə şairin Azərbaycan və xarici dillərdə kitab halında çıxan əsərləri, ədəbi-tənqidi, publisistik məqalələri, xarici ölkə şairlərinin əsərlərindən tərcümələri əhatə olunur.

Üçüncü hissədə B. Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı haqqında materiallar və köməkçi göstəricilər verilmişdir. Bölmələr, yarım-bölmələr daxilində biblioqrafik təsvirlərin düzülüşündə xronoloji prinsipə riayət olunmuşdur.

B. Vahabzadəyə həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik göstərici şairin yaradıcılığı ilə maraqlanan bütün oxucu qrupları üçün zəngin və sanballı biblioqrafik informasiya mənbəyidir.

Ədəbi biblioqrafik nəşrlərin tərkibindən danışarkən ədəbi biobiblioqrafik vəsaitlərin də adını qeyd etmək lazımdır. Belə vəsaitlərdə biblioqrafik informasiya soruq xarakterli biblioqrafik informasiya ilə sintez edilmiş formada verilir. Başqa sözlə desək, ədəbi xadimin həyatı haqqında informasiya ilə yanaşı, burada həmin xadimlərin yaradıcılığı haqqında da biblioqrafik informasiya verilir.

Ədəbi biobiblioqrafik vəsaitlərin ən zəngin nümunəsi 1995-ci ildə Azərbaycan Ensiklopediyası Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi ilə «*Önər*» nəşriyyatı tərəfindən buraxılmış «Azərbaycan yazıçıları» (1) adlı vəsaitdir. Vəsaitin tərtibçisi görkəmli ədəbiyyatşünas alim, jurnalist, filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədovdur. Vəsaitin xarakterik cəhəti odur ki, burada həyatı və yaradıcılığı haqqında informasiya verilən bütün şəxslər Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvləridir. Qısa bioqrafik məlumatla yanaşı, orada müəlliflərin ayrı-ayrı əsərləri haqqında biblioqrafik xülasənin verilməsi həmin vəsaitin informasiya potensialını xeyli artırır. Bu informasiya mənbəyində materialların əks olunması seçmə xarakteri daşıyır və hər bir şəxsin yaradıcılığını tam dolğunluqla əks etdirmir.

Ədəbiyyatşünas alimlərin biblioqrafik informasiya təminatında ədəbi biblioqrafik nəşrlərin çox böyük əhəmiyyəti var. Bu mövzu geniş və əhatəli mövzu olduğuna görə bir məqalədə onu tam əhatə etmək mümkün deyil. Tədqiqatın davamı olaraq bu mövzuya bir daha qayıdılacaq və daha əhəmiyyətli ədəbi biblioqrafik nəşrlərin biblioqrafik təhlili verəcəkdir.

Bu gün Azərbaycan ədəbiyyatının intensiv inkişafı Azərbaycan ədəbi biblioqrafiyasının da dinamik və sürətli inkişafını tələb edir. Ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafında onların yerini, mövqeyini dəqiq müəyyən etmək üçün müstəqil biblioqrafik vəsaitlərin yaradılması zərurəti ortaya çıxır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan yazıçıları: Ensiklopedik məlumat kitabı / Tərt. ed.: T. Əhmədov. – B.: Önər, 1995.-670 s.*

2. *Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı (1920-1975): Biblioqrafiya.-B.: Elm, 1983.-940 s.*

3. *Bəxtiyar Vahabzadə: Biblioqrafik göstərici / Tərt. ed: İ. Əliyeva. – B.: Maarif, 1997.-199 s.*

4. *Xələfov Ə.T. XIX əsr Azərbaycan maarifpərvər şair və alimlərinin biblioqrafik fəaliyyəti haqqında // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. - B.: BUN, 1998. - №2. – S. 70-80.*

5. *Kanal Talıbzadə: Biblioqrafik göstərici/Tərt. ed: Ə. Əfəndiyev; Azərbaycan EA MEK. – B.: Elm, 2000. – 207 s. – («Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» ser.)*

6. *Mir Möhsün Nəvvab. Təzkireyi-Nəvvab. – B.: Azərbaycan, 1995.-560 s.*

7. *Müctəhidzadə Məmmədəğa. Riyazül-əşiqin. - B.: Azərbaycan, 1995. – 248 s.*

С.ИСМАИЛОВА

Литературно-библиографические источники, как важное средство информационно-библиографического обеспечения литературоведения

Резюме

В этой статье обосновано важность в библиографическом обеспечении ученых-литературоведов таких литературно-библиографических источников, как тезкире, персональные библиографических указателей и библиографических пособий.